

Bryd professorvældet – nye styrelsesforhold ved danske universiteter efter 1968

27. Nordisk Historikermøde. Runde bord 13: The Transformation of the Nordic Universities in the 1960s and 1970s – a reexamination of the "student revolution".

Else Hansen, ph.d., seniorforsker. Statens Arkiver, Danmark.

Der blev rokket ved mange traditioner i årene omkring 1968, også på universiteterne. Fra det meget åbenlyse som studenternes påklædning og omgangsformer, til det mere subtile som fastsættelsen af, hvad der overhovedet er universiteternes opgaver. Som i andre vestlige lande protesterede også de danske studenter i foråret 1968. De protesterede mod universiteternes indretning og krævede mere indflydelse; de protesterede mod det borgerlige samfunds normer og traditioner; og de protesterede mod verdenspolitiske forhold, særligt mod det amerikanske engagement i Vietnam. Dette oplæg er koncentreret om forholdene på universiteterne, hvor studenternes protester og krav om "Bryd professorvældet" og "Medbestemmelse nu" fik nogen indflydelse på universitetspolitikken. Derimod behandles ungdomsoprørets bredere protester mod normer, traditioner og storpolitik ikke her.¹

I 1968 var det ikke nyt, at studenterne kritiserede universiteternes interne forhold. Lad mig nævne to eksempler på omfattende protester i 1950'erne, som blev gennemført meget stor opbakning.

I 1951 arrangerede Danske Studerendes Fællesråd en stor demonstration med krav om økonomisk støtte fra staten til de studerende og om øget støtte til forskningen. Der deltog 7-8.000 personer i demonstrationen – og på det tidspunkt havde det store Københavns Universitet kun ca. 5.000 studenter. Resultatet var, at den borgerlige regering kompenserede universiteterne for tabet af private fondsmidler med øget statslig støtte til studerende og til forskningen. Støtten var dog kun af begrænset omfang, og den økonomiske støtte til de studerende kom ikke til at påvirke den sociale rekruttering til universiteterne, som studenterne havde håbet på. Spørgsmålene var tidligere behandlet i Ungdomskommissionen og i Videnskabskommissionen.

I 1958 truede de studerende ved universiteternes største fakulteter, de lægevidenskabelige, med at boykotte undervisningen, hvis rigide og alt for omfattende eksamenskrav ikke blev ændret. De enerådende professorer holdt i nogle måneder på deres ret til at definere eksamenskrav, men bød-

¹ Baggrunden for dette oplæg er min forskning i de senere år, en analyse af dansk universitetspolitik i 1950'erne og 1960'erne på baggrund af omfattende kildearbejde. Forskningsprojektet skal afsluttes med en monografi.

jede sig til sidst for presset. Konflikten blev afværget i det rådgivende studienævn, oprettet allerede i 1952, hvor studenter og professorer mødtes på lige fod til drøftelse af undervisningssituationen.

Begge aktioner blev godt dækket i tidens medier, som var radio og aviser. Omfattende aktioner og aktiv brug af mediedækning er altså ikke forbeholdt senere års studenterprotester, men blev også anvendt med succes i 1950'erne. Heller ikke studenterkravet om medindflydelse, som gav genlyd i 1968, var noget nyt krav. Der er dog den væsentlige forskel til senere studenterkrav, at 1950'ernes studenter ikke stillede krav til uddannelsernes indhold, men ønskede pensumreduktioner samt mere erhvervsforberedende og kursuspræget undervisning. Under studenternes konkrete krav lå et udbredt ønske om at blive opfattet som selvstændige og modne mennesker, ikke som "store kloge babier, umodne hjerner".

På Det Filosofiske Fakultet var professorerne ikke så imødekommende over for studenterne. Her blev et forslag om oprettelse af studienævn blankt afvist af et flertal af professorerne i 1961. De mente ikke, at formelt samarbejde med studenterne ville være frugtbart og heller ikke, at det kunne forenes med deres lærefrihed. Med henvisning til den strenge professorbedømmelse fastholdt de, at professorerne måtte have absolut eneret til at fastlægge indhold og form i undervisningen.

Kritiske og aktionsvillige studenter er altså ikke kun et fænomen fra 1968. Spørgsmålet er, hvorfor 1968-studenternes krav blev gennemført i så vidt omfang, som det er tilfældet? For at besvare det spørgsmål må vi kort se på de universitetspolitiske diskussioner før 1968. Gennem 1960'erne blev det nemlig stadig mere klart, at gennemførslen af den udvikling, som politikerne ønskede for universiteterne, i vidt omfang blev bremsede af de enerådende professorer. Da studenterne i 1968 krævede et opgør med "professorvældet", var der derfor hurtigt bred støtte til det krav.

I 1960'erne skiftede den statslige universitetspolitik fra blot at være kompensatorisk til at blive planlæggende, og universiteterne fik en ret fremtrædende plads i de politiske diskussioner. 1960'ernes universitetspolitik var præget af uddannelsesoptimisme; uddannelse og mere uddannelse var både godt for samfundet, der med udbygning af industrisamfund og velfærdsstat fik behov for en arbejdsstyrke med væsentligt forhøjet uddannelsesniveau, og for den enkelte, som ville få mulighed for at realisere personlige evner og lyst uden hensyn til social og geografisk baggrund. Den statslige politik var kvantitativ og planlæggende: der skulle bygges ved de eksisterende universiteter og nye universiteter skulle oprettes. I 1960 var der ca. 10.000 studenter, i 1970 ca. 35.000 studenter ved de danske universiteter; altså 3½ gange flere.

Politisk var det voksende studentertal ikke et problem, og politikerne ignorerede universiteternes forslag om at indføre adgangsbegrænsning i 1960'erne, ligesom de generelt ignorerede uni-

versiteternes bekymringer over de vilkår, som mødte de mange nye studenter. Universitetsfolkene protester fik ikke konsekvenser, men betød blot, at mange politikere så dem som hindring for udviklingen. Den politiske opmærksomhed blev koncentreret om udbygning og nye universiteter, mens de gamle universiteters protester mod udviklingen blev set som politisk bagstræberi.

Det var for eksempel tilfældet i Universitetsadministrationsudvalget under Undervisningsministeriet, som i 1964-68 arbejdede med et forslag til fornyelse af universiteternes interne struktur med henblik på effektivisering af universiteternes ledelse og administration. Universiteternes interne struktur skulle reformeres for at gøre universiteterne mere effektive, så de bedre kunne passe ind i de nye planlægningsmønstre. Politikerne mente, at der var brug for, at universiteternes gamle styreformer, professorvældet, blev brudt op for at give bedre muligheder for, at også politiske dagsordener kunne få indflydelse på universiteternes forhold. Udvalget bestod af rektorer for universiteter og højere læreanstalter, studenter, ikke-professorale lærere og statslige embedsmænd. Hele seks mindretalsudtalelser i udvalgets betænkning viste, at der langt fra var enighed i udvalget. Det var særligt spørgsmålet om professorernes fremtidige stilling, det stod til diskussion, mens spørgsmålet om studenternes medbestemmelse endnu ikke for alvor var på dagsordenen. Rektor Mogens Fog fra Københavns Universitet skilte sig ud fra sine rektorkolleger ved at gå ind for at professorernes magt blev reduceret betydeligt.²

Få måneder efter at denne betænkning med de seks mindretalsudtalelser var kommet, kom det danske studenteroprør med kravene om ”Bryd professorvældet” og ”Medbestemmelse nu”. På få dage blev der effektivt og højrøstet sat en ny dagsorden for diskussionen om universiteternes interne forhold. Studenteroprøret kom altså meget tilpas. Nu kom universiteternes interne forhold i fokus i den offentlige diskussion – medierne blev brugt dygtigt af de aktionerende studenter – og den hidtidige styreform blev hånligt navngivet ”professorvældet”. Studenternes krav om medindflydelse stemte meget godt overens med tidens politiske målsætninger om mere lighed på alle niveauer i samfundet, demokrati på arbejdspladsen, og særligt betød ønsket om mere effektivt ledede universiteter, at professorernes fagligt baserede dominans i de interne spørgsmål måtte ophøre.

Der var ikke nyt, at universiteterne var ved at få en ændret position i samfundet. Det havde faktisk været omtalt fra Folketingets talerstol adskillige gange i løbet af 1960'erne, ganske vist i bløde vendinger som at ”vi må have et nyt universitet” og lignende ukonkrete formuleringer. Det nye, som skete i 1968, var, at med studenternes oprør blev det muligt at omsætte de mere upræcise

² *Betænkning II om den højere undervisnings og forskningens administrative organisation. Afgivet af Universitetsadministrationsudvalget af 1962. Betænkning, nr. 475. Kbh., 1968.*

fornemmelser for, at ændringer var nødvendige, til konkrete reformer, som til og med hurtigt måtte gennemføres for at imødekomme studenternes højrøstede – og tilsyneladende rimelige – krav. Det antiautoritære oprør åbnede meget effektivt for en diskussion af traditioner. Dette oprør indefra var lige, hvad de borgerlige politikere manglede for at kunne realisere deres ønsker om ændringer på universiteterne.

Oprøret blev naturligvis mest voldsomt på Det Filosofiske Fakultet, hvor professorernes modstand mod studenterindflydelse gennem årene havde været stærkest. Politikerne gjorde ikke noget for at bremse den diskussion, som studenternes aktion havde rejst. Det gjorde rektor for Københavns Universitet, den tidligere kommunist Mogens Fog, heller ikke. Han støttede derimod studenternes krav i vidt omfang, for også han mente, at professorernes modstand mod forandring var en hindring for den nødvendige udvikling af universiteterne.

Studenteroprøret var ikke kun besættelser, demonstrationer og stormøder. Det var også studenternes deltagelse i udvalg under universiteterne og Undervisningsministeriet. På Københavns Universitet blev spørgsmålet om studienævn drøftet i et sådant udvalg, og det resulterede i, at der meget hurtigt blev dannet et studienævn med besluttende kompetence ved Psykologisk Laboratorium, hvor studenteroprøret var startet. Derefter blev der arbejdet videre med generelle regler for studienævns arbejde. Rektor Mogens Fog havde selv været medlem af studienævnet ved Det Lægevidenskabelige Fakultet i 1950'erne, og han var dengang med til at afslutte konflikten med de studerende om de alt for omfattende eksamenskrav. Hans positive stilling til studenternes krav om at afskaffe professorernes dominans baserede sig både på en generel analyse af situationen og på personlige erfaringer.

I løbet af de næste par år fremkom der brugbare forslag til ny intern styrelsesordning, ny studiestruktur med basisuddannelser og en ny slags universiteter, universitetscentrene. De forudgående års diskussioner blev konkretiseret i de store reformer, som blev vedtaget i Folketinget i 1970. Styrelsesloven betød, at de forhold, som professorerne hidtil havde styret alene, var nu lagt over i organer, hvor også studerende og ikke-professorale lærere havde betydende indflydelse. Det interne selvstyre havde fået en ny udformning.

Rationalet bag professorernes dominans havde været, at de repræsenterede den højeste fagkundskab på deres område, og at de derfor kunne varetage universiteternes forhold på den bedst mulige måde. Dette rationale blev tilsidesat med Styrelsesloven, som fastsatte, at beslutninger nu blev truffet i organer med deltagelse af repræsentanter for studerende og den samlede lærergruppe,

altså uden skelnen mellem professorer og ikke-professorale lærere. Forhandlingerne i disse organer var ikke længere underlagt generel tavshedspligt.

Studenterne fik egne repræsentanter i de styrende organer, og dermed blev det slået fast, at studenterne ikke nødvendigvis havde fælles interesser med professorer og andre lærere. Studenternes adgangsbillet til de styrende organer var ikke snævert faglig kompetence, men hvad der kan kaldes for faglig sensibilitet, ikke mindst i forhold til de krav, som de studerende ville møde på arbejdsmarkedet.

Styrelsesloven blev vedtaget af Folketinget i foråret 1970. Studenterne fik nu 1/3 af stemmerne i universiteternes ledende organer og 1/2 i studienævnene, som havde med undervisningen at gøre. Samtidig fik studenterne med en ny lov krav på uddannelsesstøtte. De to love var udtryk for, at studenterne nu fik en ny rolle på universiteterne; de havde rettigheder og kunne stille krav. Og det gjorde de også.

Studenternes rolle på universiteterne blev ændret her i slutningen af 1960'erne, ikke kun fordi de åbent tilkendegav deres kritik af professorernes dominans og deres ønsker om nyt indhold i studierne, men også fordi universiteterne som sådan fik nye funktioner i samfundet og dermed øget politisk interesse. Når universitetet skulle medvirke til at forandre samfundet, blev studenterne vigtige aktører som dem, der faktisk skulle gennemføre disse forandringer i deres arbejdsliv efter universitetsstudierne – som gymnasielærere, som planlæggere i stat og kommuner og så videre. Med den ny opfattelse af universiteterne som en vigtig faktor i samfundsudviklingen og samfundsøkonomien blev studenterne nu opfattet som ”forandringsaktører”, og dermed blev deres vurdering af universitetsuddannelserne også vigtigere. Tilsvarende blev alle universitetets lærere, ikke blot professorerne, vigtige aktører, fordi de skulle undervise de kommende ”forandringsaktører”. Det handlede ikke længere blot om at tilegne sig viden og forskningsforståelse, men også om hvordan denne viden kunne anvendes i samfundet.

Der var voldsomme sammenstød i Folketinget i 1970 mellem den borgerlige regering og venstrefløj, inklusive Socialdemokratiet. Konflikten handlede ikke om, hvorvidt universiteternes interne styre skulle ændres – det var der enighed om, at det skulle – men kun om, hvor stor indflydelse de studerende fremover skulle have. Modstanden gjaldt lovens indhold, ikke selve det at få en lov. Det var et paradoks ved det danske ”1968” på universiteterne, at studenternes oprør kom meget belejligt for de borgerlige politikere. Med studenternes højroastede kritik fik politikerne nemlig en grund til at gribe ind over for universiteterne, og ved at give studenterne en betydelig del af indflydelsen i de styrende organer blev det klart, at professorerne for altid var sat ud af spillet.

På Københavns Universitet, der var den langt største uddannelsesinstitution og derfor mærkede konsekvenserne af de store studenterindtag tydeligst, gik et lille flertal af professorerne ind for de nye regler. Alle andre steder var der voldsom skepsis og bekymring.

Selv om Styrelsesloven blev udformet således, at den reelt blev en del af den borgerlige regerings politik, var den samtidig et resultat af studenteroprøret og de aktionistiske studenteres krav. Det er tydeligt, at i tiden mellem studenternes første besættelser af Københavns Universitet og fremsættelsen af lovforslaget i Folketinget, blev der i det lovforberedende arbejde taget højde for studenteres krav om medbestemmelse. Også uden et studenteroprør havde de studerende sandsynligvis opnået formel medindflydelse, men næppe i det omfang, som det nu blev tilfældet. De højrøstede og mediedækkede studenteraktioner skaffede studenterne mere indflydelse i universiteternes styrende organer, end det først var planlæggernes og lovgivernes tanke, at de skulle have. Alligevel mente de aktionistiske studenter ikke, at de fik deres krav om medindflydelse opfyldt. Der kom for alvor grus i maskineriet, da det af det første lovforslag fremgik, at undervisningsministeren fremover skulle have myndighed til at godkende studenterrådernes vedtægter i forbindelse med, at de skulle repræsentere de studerende i de styrende organer.

På Studenteroprørets første dag var der blevet formuleret to paroler: ”Bryd professorvældet” og ”Medbestemmelse nu”. Det viste sig, at kravet om afskaffelse af professorvældet blev delt af politikere fra alle partier, og det betød i første omgang en meget positiv stemning over for studenteres krav. Det skulle imidlertid senere vise sig, at det slet ikke var afklaret, hvem der skulle udfylde det tomrum, som stod tilbage efter de detroniserede professorer. Med parolen ”Medbestemmelse nu” havde studenterne klart angivet, at de var parat til at overtage professorernes magtposition, men når politikerne var enige om, at der skulle indføres nye styrelsesformer på universiteter, var det ikke kun for at ”demokratisere” universiteterne, men også med tanke på, at der skulle åbnes for større politisk indflydelse på universiteterne. Kort sagt blev der nu kamp om, hvem der skulle udfylde det magttomrum, som stod tilbage, da professorerne var væltet af pinden. Skulle det blive studenterne eller staten?

Konflikten om reglerne for valg af studerende til de styrende organer var det første sammenstød i kampen om, hvem der skulle udfylde magttomrummet efter professorerne. De venstreorienterede studenter måtte til sidst acceptere, at det blev muligt at opstille flere lister ved valg til universiteternes styrende organer – dannelsen af organisationen ”Moderate Studenter” blev en af konsekvenserne af Styrelseslovens bestemmelser.

Internt på universiteterne vendte Styrelsesloven op og ned på meget. At der nu var lovgivet om universiteternes interne forhold, skulle vise sig at give politikerne relativt nem mulighed for fremover at påvirke universiteternes interne forhold. I årene efter Styrelseslovens vedtagelse blev det af mange betragtet som et alvorligt brud i forhold til den hidtidige tradition, at studenterne skulle have formel indflydelse, og at professorerne mistede deres særstilling. Set i et længere tidsperspektiv er der dog grund til at opholde sig ved, at Styrelsesloven dels samlede lærerkollegiet, dels respekterede skellet mellem faglig autonomi og politisk indflydelse på universiteternes interne forhold.³

Efter revisionen i 1973 var Styrelsesloven gældende frem til 1992, men den blev heftigt kritiseret og forslag til ændringer blev fremsat flere gange i de mellemliggende år. Det betød, at temaer som stærk intern ledelse, effektiv administration af universiteterne og konsekvenserne af studenternes deltagelse i de styrende organer hele tiden var til diskussion.⁴ Senere universitetslove har indført ledere, som er vurderet ud fra deres administrative formåen, mens den faglige skelnen som adgang til de ledende poster på universiteterne synes ude af billedet.

Det antiautoritære oprør fik faktisk indflydelse på de store reformer af universiteternes styrelse, uddannelsesstøtte og studiestruktur, som Folketinget gennemførte i 1970. Universiteternes interne styrelsesforhold var uden tvivl blevet ændret, også uden et studenteroprør, men lige så utvivlsomt var studenternes formelle indflydelse i universiteternes styrende organer blevet af langt mindre omfang. Der var sikkert også blevet indført en form for basisuddannelser, men næppe i den form de fik på Roskilde Universitetscenter med problemorienteret projektarbejde i grupper. Måske var universiteternes curricula også blevet ændret, men ikke med et så markant islæt af marxistisk teori, som det blev tilfældet i 1970'erne. Selv om studenteroprøret satte sine fingeraftryk på de store reformer, var de kritiske studenter ikke alene om at sætte rammerne for reformerne. For de borgerlige politikere var Styrelsesloven et spørgsmål om, at Folketinget skulle have indflydelse på universiteternes interne forhold, universitetscentre var et forsøg på at skabe nye institutioner med mere fleksible uddannelsesmønstre på tværs af de kendte institutionsgrænser, og basisuddannelser skulle medvirke til at skabe både fleksibilitet og effektivitet i uddannelserne.

I tilknytning til vedtagelsen af Styrelsesloven viste det sig, at der i Folketinget var enighed om snarest at oprette et egentligt direktorat for de videregående uddannelser. Det ville være en tiltrængt styrkelse af planlægningspolitikken, og var blevet administrativt muligt efter at universiteternes for-

³ Hansen, Else. "Styrelsesloven: den glemte alliance." *Uddannelseshistorie* 2008, side 107-124.

⁴ Bredsdorff, Nils. *Universiteternes styrelse, ledelsens styrkelse og forskningens frihed. Essays om universitetspolitikken og universitetslovenes historie*. Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek, 51. 2008, side 13.

hold blev reguleret af lovene vedtaget i 1970. Med et direktorat kunne den statslige planlægning, styring og kontrol gennemføres langt mere effektivt end det tidligere havde været muligt. I 1970'erne blev der gennemført adgangsbegrænsning, totaldimensionering og aktivitetsbaserede budgetter. Kampen mellem studenter og stat fik mange udtryk i løbet af 1970'erne, særligt på det nye Roskilde Universitetscenter, som blev oprettet i 1972, og hvor forsøg med nye undervisningsformer blev en del af strukturen. Det senere forløb lader vist ingen tvivl stå åben om, hvem der vandt kampen. Det blev ikke studenterne!

Kort sagt, så var der ikke noget nyt i, at studenterne demonstrerede og var kritiske i 1968. Det havde de også været tidligere. Men i 1968 var der en kort tid, hvor de kritiske studenter og de borgerlige politikere havde fælles interesser i at bryde professorvældet. Både studenter og politikere så en fremtid, hvor de hver især kunne overtage professorernes magt bastion på universiteterne. Denne enighed ophørte dog snart, og blev afløst af bitre konfrontationer mellem de venstreorienterede studenter og en statslig politik, som gik mere og mere i retning af styring og kontrol.

Det nye i 1968 var ikke kravenes radikalitet eller studenternes styrke, men det var et "historisk tidspunkt", hvor det var muligt at høre, at studenternes krav var rimelige – fordi de allerede ulmede i helt andre fora. Tidens debat stod om studenterindflydelse, altså en nytænkning af universiteternes interne forhold og efter nogles mening en krænkelse af de humboldtske normer – efter andres mening en tiltrængt opdatering. Studenteroprøret kunne dog hverken bremse eller forandre den statslige universitetspolitikens bevægelse mod en mere aktiv statslig styring og et stadig mere stramt fokus på nytteværdien af undervisning og forskning, institutionelt udtrykt med oprettelsen af Direktoratet for Videregående Uddannelser i 1974. De virkelige rebeller stod ikke på barrikaderne; de sad i Finansministeriet.